

DAVANT LA DICTADURA DEL CONSUMISME, LA CULTURA DE LA SOBRIETAT

ELOGI DE LA «CIVILITZACIÓ DE LA POBRESA»

JON SOBRINO

San Salvador, El Salvador

Aquest és el tema que m'han demanat que desenvolupi, i és important. Em suggereixen que ho faci actualitzant el pensament d'Ellacuría sobre la «civilització de la pobresa», la qual cosa no resulta pas fàcil. Però pot ser útil intentar-ho per abordar en profunditat la «cultura de la sobrietat». Veiem-ho.

1. Pensar el tot de la realitat

Ellacuría va viure entremig de greus responsabilitats: eradicar l'opressió i la repressió, fomentar l'organització popular i una Església dels pobres. I al final fer de mediador per posar fi a una guerra cruel. No obstant això, perquè volia ser eficaç en abordar aquestes tasques concretes, va pensar «el tot» de la realitat que treu cap en cadascuna d'elles. D'aquí que, en els seus darrers anys, digués que volia pensar «el país».

Sense pretensions fantasioses, també va voler pensar el «món en totalitat». El món «tot», no només això o allò, anava malament. Li vaig sentir dir que la solució la tenia clara en teoria, tot i que a la pràctica la veia molt difícil, i sortia la impotència. Tenia clar que la solució és la «civilització de la pobresa», solució bona pels seus continguts, i necessària atès que només aquesta civilització pot superar «la civilització de la riquesa», responsable de la postració en què es troba «el món tot». S'ho va prendre de manera absolutament seriosa, i així ho va dir en el seu darrer discurs amb paraules molt fortes i incisives.

Com està la totalitat? «La coproanàlisi, és a dir, l'estudi de les femtes de la nostra civilització, sembla mostrar que aquesta civilització està greument malalta», fins al punt que la tasca més urgent és «evitar un desenllaç fatídic i fatal». La tasca no pot ser cap altra que «revertir la història, subvertir-la, i llançar-la en una altra direcció». La condició per emprendre-la remet a una totalitat escandalosa: «juntament amb tots els pobres i oprimits del món», sense explicitar-ne d'altres. I exigeix una actitud específica, contrària a qualsevol facilisme i trivialització: «només utòpica i esperançadament» [El desafío de las mayorías pobres, ECA 493-494 (1989) 1078].

D'aquí se'n desprenen dues coses per abordar «el

consumisme», producte d'una dictadura, i «la sobrietat», expressió d'una cultura.

«La cultura de la sobrietat» s'haurà de comprendre i propiciar des d'una totalitat major: «la civilització de la pobresa». I «la dictadura del consumisme», des de la «civilització de la riquesa». I per tal que «la sobrietat» guanyi davant «el consumisme» no n'hi ha prou amb apuntar-se a la proclama «un altre món és possible», «una altra economia...», sinó que ens hem d'apuntar a treballar àrduament «amb tots els pobres i oprimits del món».

2. Per què mantenir el terme *pobresa*

La civilització de la *pobresa* és expressió políticament incorrecta, malsonant, contracultural. Per això és comprensible que se cerquin termes diferents, com *austeritat*, *austeritat compartida*, *sobrietat*, la qual cosa pot ser útil pedagògicament per no proposar un ideal social emprant el llenguatge de *pobresa*, que sembla contradir-lo. També Ellacuría va parlar de propiciar una civilització del treball, per oposar-la a una civilització del capital. Però va mantenir més fonamentalment el terme *pobresa* en cinc textos, el primer el 1982 i el darrer el 1989. I és important comprendre'n el per què.

Pobresa és, dialèctica i duèlicament, el contrari de *riquesa*. Per això s'ha d'introduir en una solució que vulgui oferir una alternativa real, no pas idealista, a una civilització basada en la *riquesa*. No s'ha d'eradicar només una civilització del balafament o del consumisme, als quals s'oposen l'austeritat i la sobrietat, actituds primàriament subjectives, sinó més fonamentalment s'ha d'eradicar una civilització de la *riquesa*, a la qual s'oposa la pobresa, realitats primàriament objectives. Va mantenir la pobresa en pensar un món nou per contrarestar la *riquesa*, en la qual està basat un món vell i de pecat. Així ho va dir programàticament:

La civilització de la pobresa s'anomena així per contraposició a la civilització de la riquesa i no pas perquè pretengui la pauperització universal com a ideal de vida... El que aquí es vol subratllar és la relació dialèctica riquesa-pobresa i no pas la pobresa en ella mateixa. En un món configurat pecaminosament pel dinamisme capital-riquesa cal suscitar un dinamisme diferent que el superi

salvíficament [Utopía y profetismo desde América Latina, RLT 17 (1989) 170s].

A captar aquest doble dinamisme el van ajudar els exercicis de sant Ignasi. Dit sucintament, riquesa i pobresa estan en el principi de processos que principien realitats concretes fins arribar a configurar totalitats antagòniques. La riquesa mena als honors, aquests a la supèrbia, i d'aquí a tots els vicis. La pobresa du a insults i vituperis, aquests a la humilitat, i d'aquí a totes les virtuts. El principi riquesa porta a la deshumanització, i el principi pobresa du a la humanització.

Ambdós principis estan en relació dialèctica, són incompatibles. I estan en relació duèlica, un fa contra l'altre. Sembla evident que el principi riquesa fa contra el principi *pobresa*, i per això s'ha d'insistir en l'altra direcció: «de manera que siguin tres esglaons: el primer, pobresa *contra* riquesa; el segon, oprobi o menyspreu *contra* l'honor mundà; el tercer, humilitat *contra* la supèrbia» (*Ejercicios Espirituales* 146, subratllats meus).

En els exercicis aquests dinàmismes configuren processos personals, però Ellacuría va pensar que poden configurar la realitat social. La civilització de la pobresa està *en contra* de la civilització de la riquesa. I posseeix *un dinamisme* envers graus d'humanització més grans.

3. La civilització de la pobresa

Ellacuría la va formular de diverses formes, tot i que convergents. Veiem-ho primer des dels seus elements constitutius.

La civilització de la pobresa... fundada en un humanisme materialista, transformat per la llum i la inspiració cristiana, rebutja l'acumulació del capital com a motor de la història i la possessió-gaudi de la riquesa com a principi d'humanització [en el qual està basada la civilització de la riquesa], i fa de la satisfacció universal de les necessitats bàsiques el principi de desenvolupament i de l'acreixement de la solidaritat compartida el fonament de la humanització (Ibid.).

La humanització de la totalitat social pot formular-se, bellament, per exemple com a civilització de l'amor. Però necessita que s'historii una mica per ser eficaç i no quedar exposada a la manipulació. En Casaldàliga ho va captar aviat: «A la «civilització de l'amor' s'hi hauria d'afegir allò que amb expressió feliç va designar el teòleg jesuïta, espanyol, basc, salvadoreny, Ellacuría, com la «civilització de la pobresa». [A *los quinientos años: 'descolonizar y deseangelizar'*, RLT 16 (1989) 118]. Sense eliminar el substantiu pobresa, Casaldàliga la va qualificar després amb l'adjectiu *solidària*, «civilització

de la pobresa solidària», en total sintonia amb la idea d'Ellacuría: «la solidaritat compartida és el fonament de la humanització».

En un text de 1983 preparat per a la XXXIII Congregació General dels jesuïtes, Ellacuría reconeixia que la pobresa és «una necessitat històrica» i ho serà encara per molts anys en benefici de minories «el 1981 va escriure que «el poble crucificat és *sempre* el signe dels temps». Però aquesta pobresa, «en gran part resultat de l'explotació, es pot assumir activa i voluntàriament com un aprofitament i distribució dels béns de la terra que faci possible que tothom tingui accés als béns materials i culturals que permetin tenir una vida veritablement humana» [*Misión actual de la Compañía de Jesús*, RLT 29 (1993) 119s]. Pensar així sona com una «aposta», però s'ha d'apostar per aquestes possibilitats per salvar aquest món.

Acabem. Per tal que arribi a existir una societat humana, certament cal oposar *sobrietat* al *consumisme*, doncs aquest genera balafament insultant i addicció, incrementa i sanciona la desigualtat social, imposa allò inútil com a necessari, mou els de baix a invertir recursos en allò que no mena a la solidaritat. Aquests mals, tot i que importants, són posteriors als béns primaris que vol generar la civilització de la pobresa: «alimentació apropiada, la vivenda mínima, la cura bàsica de la salut, l'educació primària, suficient ocupació laboral» [*Utopía*, 171]. «La gran tasca pendent és que tots els homes puguin accedir dignament a la satisfacció d'aquestes necessitats, no pas com a engrunes caigudes de la taula dels rics, sinó com a part principal de la taula de la humanitat» (Ibid.). Per animar-nos a la tasca, pot ajudar la meditació i assimilació d'aquestes paraules.

Aquesta pobresa és la que realment dona espai a l'esperit, que ja no es trobarà afogat per l'ànsia de tenir més que l'altre, per l'ànsia concupiscent de tenir tota mena de superfluitats, quan a la major part de la humanitat li manca allò necessari. Aleshores podrà florir l'esperit, la immensa riquesa espiritual i humana dels pobres i els pobles del tercer món, avui afogada per la misèria i per la imposició de models culturals més desenvolupats en alguns aspectes, però no pas per això més plenament humans (Ibid. 120).

La utopia d'aquesta nova civilització també pot orientar una nova evangelització.